

Василь ХОМІЦЬКИЙ,*orcid.org/0000-0002-9505-7266*

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри української мови і літератури,

історії та методики їх навчання в школі

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

(Тернопіль, Україна) *vasulko1973@gmail.com*

МЕТОД «ШІСТЬ КАПЕЛЮХІВ МИСЛЕННЯ» – ТРАНСФОРМАЦІЯ СТИЛЮ ВІД КРИТИЧНОГО ДО ТВОРЧОГО У КОЛЬОРАХ, В КОНТЕКСТІ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Освітній процес привертає увагу як вчителів, так і учнів до свого змісту, та й до методів навчання. Із змінами в національному бутті народу, цей процес зазнав змін. Особливо у вивченні предмету історії, адже події минулого через призму критичного мислення спонукають як вчителя, так і учня аналізувати історичні події, брати з них висновки, виховувати патріотичні настрої та робити сміливі кроки у повсякденні. Вчителю потрібно не тільки навчити учня, але і учіння має бути результативним. Адже регулярно проходять для учнів олімпіади, конкурси, тощо і все це вимагає від вчителя дієвих методичних кроків у навчанні.

Учень сьогодні це не той учень, який був тридцять років назад. Сьогодні діти мають декілька смартфонів для школи, а то айфонів, ноутбуків, планшети і їхня мобільність ніби то перевищує межі. Але насправді, вона несе міну сповільненої дії, бо учень сьогодні лінується думати, а все частіше вдається до таджетів різних рівнів і в них шукає готову відповідь.

Творче мислення не менш важливе, ніж критичне мислення. Учень показує свою креативність, можна сказати свою винахідливість. Це сьогодні важливо, коли в освіті крокують реформи. Діти по своїй природі є творчими, але в одних ця властивість виражена яскраво, а в інших прихована. Тому методика навчання історії в школі зобов'язує вчителя працювати в цьому напрямку і це підсилить увагу учнів і розвине в них цілий букет компетентностей.

Нерідко події в історії розвивалися не так, як хотілося тодішнім діячам і тому учням не завжди є зрозумілими історичні процеси. Вчитель реагує на виклики освітнього процесу і змінює методику у вивченні тої, чи іншої теми і учневі стає зрозумілим дана історична подія.

Сьогодні учень це не посудина наповнена знаннями, а людина, яка прийшла до школи навчитися вчитися і з позитивом та знаннями повернутися до свого дому. Метод «Шість капелюхів мислення» є тим методом, який не тільки вчить критично мислити, нестандартно мислити, але і творчо в кольорах аналізувати історичні події. Через осмислення і візуалізацію, учневі буде легко зрозуміти історичні процеси і отримати від практичного заняття ще й позитивні емоції. Метод «Шість капелюхів мислення» Боно, є дієвим методом у вивченні історії із захоплюючими кольоровими капелюхами.

Ключові слова: метод «шість капелюхів», освітній процес, методика, критичне мислення, творче мислення.

Vasyl KHOMITSKY,*orcid.org/0000-0002-9505-7266*

Candidate of Historical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language and Literature,

History and Methods of Teaching These Subjects in Schools

Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko

(Ternopil, Ukraine) *vasulko1973@gmail.com*

THE SIX HATS METHOD – A SHIFT IN STYLE FROM CRITICAL TO CREATIVE IN COLOURS, IN THE CONTEXT OF THE COSSACK STATE

The educational process draws the attention of both teachers and pupils to its content, as well as to teaching methods. With changes in the nation's circumstances, this process has undergone changes. This is particularly true in the study of history, as past events, viewed through the lens of critical thinking, encourage both teachers and pupils to analyse historical events, draw conclusions from them, foster patriotic sentiments and take bold steps in everyday life. Teachers must not only teach pupils, but the teaching must also be effective. After all, students regularly take part in academic competitions, contests and the like, and all this requires the teacher to employ effective teaching methods.

Today's student is not the same as the student of thirty years ago. Today, children have several smartphones for school, or iPhones, laptops, tablets, and their mobility seems to know no bounds. But in reality, this carries a time bomb, because today's pupils are reluctant to think for themselves and increasingly turn to gadgets of various kinds, seeking ready-made answers in them.

Creative thinking is no less important than critical thinking. Pupils demonstrate their creativity—one might say their ingenuity. This is important today, as reforms are being implemented in education. Children are creative by nature, but in some this trait is clearly evident, whilst in others it lies hidden. Therefore, the methodology for teaching history in schools requires teachers to work in this direction, and this will capture pupils' attention and develop a whole range of skills in them.

It is not uncommon for historical events to have unfolded differently from what the figures of the time had intended, and so historical processes are not always clear to pupils. The teacher responds to the challenges of the educational process and adapts their teaching methods when covering a particular topic, thereby helping the pupil to understand the historical event in question.

Today, a student is not a vessel filled with knowledge, but a person who has come to school to learn how to learn and to return home with a positive attitude and knowledge. The 'Six Thinking Hats' method is one that not only teaches critical and unconventional thinking, but also enables students to analyse historical events creatively and vividly. Through reflection and visualisation, students will find it easy to understand historical processes and gain positive emotions from the practical session. Bono's 'Six Thinking Hats' method is an effective approach to studying history, featuring fascinating coloured hats.

Key words: the 'Six Thinking Hats' method, the educational process, methodology, critical thinking, creative thinking.

Постановка проблеми. Військовий стан в Україні заставляє освітян робити ревізію всього освітнього процесу. Найперше потрібно вчителям історії проаналізувати всю українську історію, адже вона переповнена не тільки страшними стражданнями, але і великими здобутками, які в радянський період і як не прикро в період незалежної України замовчувалися, або подавалися не зовсім так, як це було насправді. Одним із феноменів української історії є Козацька держава. Методистам потрібно бути у постійному пошуку, хоч цифровізація це річ потрібна, але несе у собі велику небезпеку для дітей. Учні настільки прив'язані до гаджетів, що їхня розумова діяльність не розвивається, а навпаки пригальмовується і це є великою небезпекою для майбутнього. Оскільки учень перестає думати. Вчителю потрібно вміти поєднати погане з прекрасним і результат не забариться. Одним із дієвих і захоплюючих методів є метод «Шість капелюхів мислення», який спонукає учнів, як приклад, проаналізувати теми історії України 8 класу і дати ствердну відповідь до значення кольорових капелюхів. А на завершення ще зробити висновок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвитку сучасної вітчизняної науки існує чимало напрацювань, як теоретичної складової, так і науково-методичної літератури. У ній розглядається питання залучення до навчально-виховного процесу педагогічних іновацій. Над цим, працювало багато вітчизняних науковців, зокрема Алексюк А., Абашкіна Н., Ващенко Л., Гончаренко С., Ничкало Н., Подласий І., Пехота О., Шеремета П., Щербань П., Ягулов В. та ін.,

Сьогодні, педагогічні технології дають можливість враховувати індивідуальні особливості учня,

тим самим сприяють розвитку його творчого підйому, сприяють спілкуванню, відкритості, створюють умови, щоб учень мав можливість зреалізувати себе. Над проблемою досягнення освітньої мети працювали Подласий І., Сікорський П., над мистецтвом і майстерністю педагога Прокопенко І., Євдокимов В., над педагогічними технологіями як наукою Падалко О., Селевко Г., Тализіна Н.

Новим та доволі не поширеним в педагогічній практиці, цікавим та перспективним різновидом технологій є на нашу думку методика «Шести капелюхів мислення» Едварда де Боно. В основі якої, автор розробив теорію латерального мислення.

Мета статті висвітлити практичні особливості методу «Шести капелюхів мислення» Едварда де Боно в навчанні учнів в школі при вивченні предмету історії, в контексті Козацької держави.

Виклад основного матеріалу. Едвард де Боно, справжнє ім'я Едвард, Чарльз, Френсіс Публій народився 19 травня 1933 р. на Мальті. Початкову освіту здобув в коледжі святого Едварда на Мальті. З раннього дитинства проявляв когнітивні здібності вундеркінда. У 15 років вступив у Мальтійський медичний університет де отримав ступінь з медицини. Згодом навчався в Оксфордському університеті, де отримав ступінь магістра з психології та фізіології. Викладав у низці європейських університетів. Здобув докторат із медицини, психології та права (Діордій. URL: https://vue.gov.ua/Боно_Едвард_де).

У 1969 р. Боно заснував Фонд когнітивних досліджень, тут проходили практичні навчання із здобуття навичок креативного мислення. Вже в 1981 р. його доробком користувалися більш як п'ять тисяч шкіл Британії, та низка навчальних закладів різних континентів. Вже в 1982 р. Боно

заснував Міжнародну конференцію з мислення. У 1991 р. розробив програму «Передові навчання практичному мисленню» та «Система мислення Боно». Едвард де Боно своїм успіхом ділився у 58 країнах світу, де на запрошення читав лекції. У 2009 р. Едварда було призначено послом Європейського року креативності та інновацій (Діордій. URL: https://vue.gov.ua/Боно_Едвард_де).

З постановм незалежної держави Україна при вивченні рідної історії без критичного мислення не обійтись. Виникає багато запитань: звідки воно постало? Поняття «мислення» це філософська категорія і є класичною основою філософування. Критичне мислення у європейській філософії формувалося діалектично і в риторичній традиції. Метою такого мислення є об'єктивний аналіз доказів та встановлення істини. Саме сократівсько-платонівський діалогічний спосіб впорядкування міркування та чітка аргументація, стали основою постанови критичного мислення (Лаушкіна. URL: <https://naurok.com.ua/tehnologiya-shist-kapelyuhiv-mislennya-267409.html> (дата звернення: 24.04.2026)).

Проте як тоді, так і тепер основною причиною появи критичного мислення стала криза в освіті, а також реформи. Сучасне критичне мислення це не тільки освітянська проблематика, але й реалії нинішнього військового часу, який стимулює боротися і відстоювати свою ідентичність, історіософію опираючись на чітку аргументацію (Лагола. URL: <https://dptnzdpl6.com.ua/метод-шість-капельюхів/> (дата звернення: 24.04.2026)).

Одним із найдієвіших прийомів в організації критичного мислення є метод «Шести капелюхів мислення» Едварда де Боно. Автор у своїй книзі «Шість капелюхів мислення» характеризує організацію розумової діяльності. Вона може бути як індивідуальна, так і групова. Боно обґрунтовує, як через свою методику, зробити її результативною та зрозумілою (Лаушкіна. URL: <https://naurok.com.ua/tehnologiya-shist-kapelyuhiv-mislennya-267409.html> (дата звернення: 24.04.2026)).

Для пересічної людини мислення є природнім. У нас кожен день виникають тисячі думок. Не всі наші думки є правильними і звичайно пересічна людина критично не мислить, бо це було б для неї виснажливо. Критичне мислення це властиво раціонально думати, що робити. Люди які володіють навичками критичного мислення, можуть розуміти логіку зв'язків між ідеями; вибудовувати, та оцінювати аргументи; знаходити суперечності та помилки в міркуваннях; роздуми над виправданням власних переконань і цінностей Лагола. URL: <https://dptnzdpl6.com.ua/метод-шість-капельюхів/> (дата звернення: 24.04.2026)).

Критично мислити це не те саме, що сперечатися. Це здатність виявляти помилки і хибні міркування і ця здатність буде дуже важливою у груповій, чи власне у індивідуальній роботі. Критичне мислення має свій алгоритм: аналіз, розуміння, оцінка та критика (Тягло, 2008:21).

За рахунок критичного мислення та нових підходів. відбувається рух уперед. Одним із таких способів поступу вперед є метод Едварда де Боно «Шість капелюхів мислення» (Лагола. URL: <https://dptnzdpl6.com.ua/метод-шість-капельюхів/> (дата звернення: 24.04.2026)).

Поява такого методу спричинило переконання, що в процесі життєдіяльності людське мислення стає однобоким і набуває стереотипів. Цьому передують людські емоції, релігійні переконання, освіта, мораль, інтуїція тощо. Теорія Боно тепер як метод, властива як для персональної, так і групової роботи. Саме через це, цей метод став дуже популярним в світі.

Едварду де Боно вдалося так майстерно підійти до цього питання мислення, адже ще студентом студіюючи медицину, фізіологію та психологію, він бажав розібратися в цьому питанні на стику дисциплін (Новікова, 2008: 20).

Вивчаючи людське мислення Едвард прийшов до висновку: «Творчість передбачає провокацію, дослідження та ризик». У творчості не обійтися без «мисленевих експериментів» і не можна передбачити чим вони можуть закінчитися. Тому вчений довів, що є шість типів мислення, які відрізняються від стандартного і розглядають ситуацію в різних ракурсах. Цей метод Боно назвав «Шість капелюхів мислення» (De Bono, 2000: 92).

Метод «Шести капелюхів мислення» є психологічною рольовою грою. У ній використовуються шість різнобарвних капелюхів. Одягаючи один із капелюхів ми вмикаємо один із режимів мислення. Для того щоб скласти об'ємну картину предмета, що обговорюється і забезпечити розвиток нестандартного мислення, потрібно побувати у різнобарвних капелюхах.

Така методика потрібна для оратора, який має бажання донести думку до слухача. Стане у пригоді керівнику, який має бажання вирішити конфлікт. Окрім цього цей метод універсальний і його можна застосовувати у різних сферах розумової діяльності (Павленко, 2016: 4).

Техніка методу Едварда де Боно нагадує кольорову картину, коли ми на неї дивимося, то не вибираємо по одному кольору, а сприймаємо її такою, якою вона є. Метод «Шести капелюхів» працює ідентично: повну картину ми отримуємо, коли по черзі одягнемо капелюхи різних барв. Цей вид

мислення називається латеральним, тобто зміщеним. У процесі даного методу ми чуємо політ думки, ламання стереотипів, прояв креативності. Через цей метод можна навчитися краще працювати з інформацією, критично аналізувати проблеми, та й врешті організовувати своє мислення (De Bono, 2000: 26).

Метод «Шести капелюхів мислення» дозволяє учневі сконцентруватися на одній справі в один час. Капелюх із відповідною барвою спонукає до мислення спершу критичного, а відтак і до творчого, позитивного. Де Боно розділив свої капелюхи за барвами:

1) *Білий капелюх*. Приміряючи капелюх даної барви, ми зосереджуємося на загальній інформації, на об'єктивних фактах даної теми. В процесі задумуємося, якої інформації бракує, де її можна знайти. При використанні білого капелюха, ми апелюємо до причинно-наслідкових зв'язків та певних закономірностей даного явища. Властиві білому капелюху такі питання: Якої інформації мені не вистачає? Що ми знаємо про це? Яку інформацію потрібно отримати? (De Bono, 2000: 26).

Розглядаючи в контексті Козацьку державу, ми маємо звернути увагу на виникненні феномену вільного стану – козацтва. Зробити екскурс в історію як закладалася Запорізька січ, яка її структура та особливості. Як постала Козацька держава і хто за нею стояв. Звернути увагу на перекинуті факти, на применшену роль козацтва, як військової сили України (Пометун, 2025: 88–128).

2) *Червоний капелюх*. Учасники в капелюсі із червоними барвами, висловлюються, схилиючись на почуття, внутрішній голос, емоції, інтуїції тощо. Їхнє мислення пов'язане з думками та з емоціями. Вирішальне значення для мислення мають емоції. І якщо вони будуть прихованими, то це негативно вплине на судження, увагу та розуміння ситуації. Відповідно *Червоному капелюху* характерні питання: Як я до цього ставлюся? Які в мене почуття? (De Bono, 2000: 42).

В контексті Козацької держави учні у захваті від відваги і відчайдушності відважних і славних козаків. Їхня кмітливість та винахідливість, сила і хоробрість, хитрість і сміливість викликають тільки позитивні емоції та гордість (Пометун, 2025: 110–113).

3) *Чорний капелюх*. Одягаючи капелюх із чорними барвами учасники через критичне мислення виявляють недоліки, заперечення, перевіряємо відповідність та невідповідність. Чорному капелюху притаманні такі питання: До чого це може спричинити? Які в мене побоювання? Що може піти не так? Чому не варто так робити? (De Bono, 2000: 42).

В контексті Козацької держави учні шукають негативні сторони козацтва, та самого устрою держави. Роблять припущення опираючись на факти. Нересстрове козацтво, яке було на службі в Речі Посполитій, а Січове козацтво було вільне (Пометун, 2025: 110–112).

4) *Жовтий капелюх*. Ми шукаємо оптимізм та гарні сторони питання, яке розглядається, одягаючи жовтий капелюх. Притаманні питання для жовтого капелюха: Чому варто це робити? Які плюси та перспектива даного питання? (De Bono, 2000: 73).

В концепції Козацької держави варто зазначити, що козаки пройшли цікавий і важкий шлях становлення. Від селянина до відважного воїна, гетьмана. Заснування січі за дніпровськими порогами. Облаштування Січі, будівництво храму св. Покрови Божої Матері, виготовлення озброєння, військова виучка. А також потрібно було подбати і про тилове забезпечення (Пометун, 2025: 90–95).

5) *Зелений капелюх*. При одяганні зеленого капелюха, ми відкриваємо для себе щось нове, відкинувши упередженні уявлення. Мислення в зеленому капелюсі спрямовані над створенням нових рішень та концепцій. Характерні питання для зеленого капелюха: Чого ще не робили? Які альтернативи? Ми усвідомлюємо, коли методи вже вичерпані, тоді починаємо творчо мислити (De Bono, 2000: 90).

Розглядаючи зелений капелюх в контексті Козацької держави, ми відслідковуємо нові винаходи козаків. Тактика боїв, вежі в степу для попередження ворожих нападів на Січ, нове озброєння, винахід: два спарених човни, які виконували функцію підводного човна, устрій Козацької держави, Конституція П. Орлика, тощо (Пометун, 2025: 176–186).

6) *Синій капелюх*. Одягаючи капелюх із синьою барвою це капелюх керівника, лідера. Його обов'язок: організація дискусії, опрацювання інформації та прийняття рішень. Головна функція цього капелюха це зосередження мислення. Головні питання для синього капелюха: Які цілі? Як підбити підсумки? (De Bono, 2000: 114).

Враховуючи контекст Козацької держави, можна підвести підсумки. Що козацтво це феномен української історії. За Княжою державою, наступною була Козацька держава із своєю ієрархією управління та полковим устроєм, військом, духовною та культурною складовою. Здоровий спосіб життя, духовне просвітництво, дисципліна, козацька кухня, високоякісне зброярство, промисли, козацька медицина, козацькі взаємини стали основою, що «козацькому роду немає переводу».

Метод «Шести капелюхів мислення» можна сказати, що це напрями мислення, в якому всі ідеї рухаються по черзі і доповнюють одна одну. Ось наприклад *Чорний капелюх* висловлює недоліки, а *Зелений капелюх* знаходить шляхи вирішення.

Недоліків у методі «Шести капелюхів мислення» небагато:

1. Час для адаптації.

2. Обмеження, потрібно говорити не що хочеш, а те що потрібно.

3. Критика, пошук плюсів та аналіз фактів.

Висновок. Метод «Шести капелюхів мислення» Едварда де Боно збирає ідеї. Дає можливість всім учасникам висловитися і звернути увагу на проблему. Кожен учасник методу має можливість поглянути на ідею з різних сторін та спільно знайти конструктивне рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. De Bono, E. Six Thinking hats. Revised and Updated. London : Penguin Books, 2000. 103 с.
2. Діордій К. В. Боно, Едвард де. *Велика українська енциклопедія* : веб-сайт. URL: https://vue.gov.ua/Боно,_Едвард_де (дата звернення: 24.04.2026).
3. Лагола І. Метод «Шість капелюхів мислення». *Дубровицький професійний ліцей* : веб-сайт. URL: <https://dptnzdpl6.com.ua/метод-шість-капелюхів/> (дата звернення: 24.04.2026).
4. Новікова О. В. Проблема розвитку творчого мислення в системі Едварда де Боно : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01; АПН України, Інститут психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2008. 40 с.
5. Лаушкіна С. Є. Технологія «Шість капелюхів мислення». *На Урок для вчителів* : веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/tehnologiya-shist-kapelyuhiv-mislennya-267409.html> (дата звернення: 24.04.2026).
6. Тягло О. Критичне мислення в дії. Харків: Вид-во «Основа», 2008. 189 с.
7. Павленко В. В. Метод Едварда де Боно «Шість капелюхів мислення» як засіб розвитку креативного мислення у школярів. Житомир : «Полісся», 2016. С. 73–78.
8. Пометун О., Гупан Н., Дудар О. Історія України : підручник для 8 класу закладів середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2025. 272 с.

REFERENCES

1. De Bono, E. (2000). Six Thinking hats. Revised and Updated. [Six Thinking hats. Revised and Updated]. London : Penguin Books. 2000. 103.
2. Diordii K. V. (2023). Bono, Edvard de. [Bono, Edward de]. *Velyka ukrainska entsyklopediia* : website. URL: https://vue.gov.ua/Bono,_Edvard_de (data perehliadu: 24.04.2026). [in Ukrainian].
3. Lahola I. (2024). Metod «Shist kapeliukhiv myslennia». [The 'Six Thinking Hats' method]. *Dubrovyskyi profesiinyi litsei* : website. URL: <https://dptnzdpl6.com.ua/metod-shist-kapeliukhiv/> (data perehliadu: 24.04.2026). [in Ukrainian].
4. Novikova O. V. (2008). Problema rozvytku tvorchoho myslennia v systemi Edvarda de Bono. [The Problem of Developing Creative Thinking in Edward de Bono's System]. Avtoref. Dys. Na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk : spets. 19.00.01; APN Ukrainy, Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuka. Kyiv, 2008. 40. [in Ukrainian].
5. Lauyshkina S. E. (2021). Tekhnolohiia «Shist kapeliukhiv myslennia». [The 'Six Thinking Hats' technique]. *Na Urok dlia vchyteliv* : website. URL: <https://naurok.com.ua/tehnologiya-shist-kapelyuhiv-mislennya-267409.html> (data perehliadu: 24.04.2026). [in Ukrainian].
6. Tiahlo O. (2008). Krytychne myslennia v dii. [Critical thinking in action]. Kharkiv : Vyd-vo «Osnova», 2008. 189. [in Ukrainian].
7. Pavlenko V. V. (2016). Metod Edvarda de Bono «Shist kapeliukhiv myslennia» yak zasib rozvytku kreatyvnoho myslennia u shkoliariv. [Edward de Bono's 'Six Thinking Hats' method as a tool for developing creative thinking in schoolchildren]. Zhytomyr : «Polissia», 2016. 73–78. [in Ukrainian].
8. Pometun O., Hupan N., Dudar O. (2025). Istoriia Ukrainy: pidruchnyk dlia 8 klasu zakladiv serednoi osvity. [History of Ukraine: a textbook for Year 8 in secondary schools]. Kyiv : Vydavnychiy dim «Osvita», 2025. 272. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 22.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

